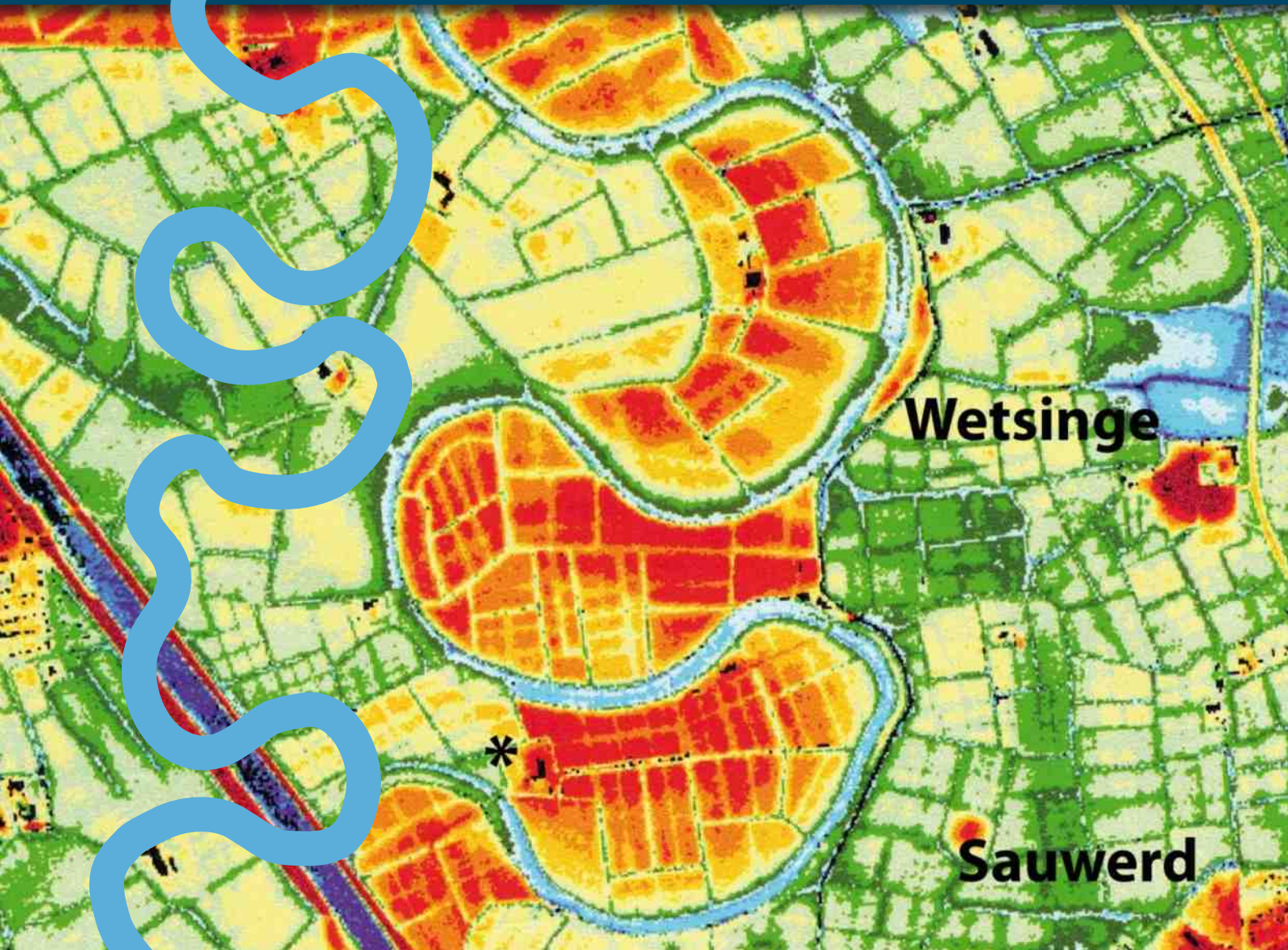

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de historische kring Ubbega

Fort Harssens
het offerblok van de kerk van Adorp
van Hunze naar Selwerderdiepje
de strijd met het slib in de Hunze

jaargang 1 nr 3 dec 2013

Redactioneel

Het derde nummer van Diepgang ligt voor u. Na het uitgebreide tweede nummer, de *special* over Harssens, wordt deze editie weer bescheidener van omvang. We kijken nog even terug op twee speciale activiteiten in september en oktober. In het eerste nummer schreef Ben Westerink een artikel over de Hunze, in de loop van de tijd; Reina de Lange geeft in dit nieuwe nummer een andere kijk op het vraagstuk hoe de ooit brede Hunze tot het smalle en onaanzienlijke stroompje Selwerderdiepje kon worden. Verder nog een klein uitstapje naar Harssens - maar dan een fort bij Den Helder. Ook hebben we nog wat interessant Oud Nieuws gevonden over Wiersum en Sauwerd. We hopen dat u ook dit nummer weer met plezier leest.

Terugblik op twee actieve dagen

De Open Monumentendag 2013

Op 14 september was het Open Monumentendag op Harssens. Het Groninger Landschap, de Heerlijkheid Harssens en de Historische Kring Ubbega hadden een "open dag" georganiseerd in het boerderijtje op Harssens: een mooie plek om ons belangrijke erfgoed te benadrukken. Speciaal voor deze gelegenheid hebben we een *Harssens special* uitgebracht: een fors nummer van 24 pagina's over de geschiedenis van de twee oude borgplaatsen.

Het weer zat niet mee – koud en regenachtig met een frisse wind – en ook de provincie was ons niet welgezind. Aangekondigd was, de week ervoor, dat de doorgaande weg tussen Winsum en Adorp zou zijn afgesloten wegens wegwerkzaamheden. Dat zal vele stadjes, Winsumers en zelfs belangstellenden uit onze dorpen hebben afgehouden van een bezoekje aan Harssens. Ondanks dat konden we nog tussen de twintig en dertig belangstellenden verwelkomen. Velen van hen maakten gebruik van de unieke mogelijkheid om vanaf de provinciale weg per koets naar het boerderijtje te worden vervoerd. Binnen wachtten een uitgebreide tafel met boekwerken over de plek, mooie informatiepanelen over het Reitdiepdal en Harssens en een doorlopende presentatie op scherm met veel wetenswaardigheden. Later op de dag werd door de Heerlijkheid met een humoristische speech een oorkonde uitgereikt aan de voorzitter van Het Groninger Landschap. Een mooie gelegenheid om ons te presenteren!

Dag van de Geschiedenis

Op 5 oktober werd weer de Dag van de (Groninger) Geschiedenis georganiseerd in en om de gebouwen van

de Groninger Archieven. Twee van onze leden waren present met een tafel met enkele van onze uitgaven. Heel veel bezoekers en een erg gezellige sfeer! Veel verkocht ook: twintig exemplaren van de *Harssens special*; verder veel belangstelling voor Tussen Toen en Nu, het Wandel-/Fietsboekje en voor de doelstellingen van de HKU. Dat laatste leverde twee nieuwe leden op.

Activiteiten

Zoals al in Depgang nr. 2 aangekondigd, vindt onze najaarslezing plaats op 18 december a.s., om 20.00 uur in *de kerk* te Adorp (in het vorige nummer stond hier Artharpe). Drs. **Annet Nieuwhof** verzorgt deze lezing met als titel *Bijzondere vondsten in de wierden van het Reitdiepgebied*. De spreekster zal tijdens deze avond vertellen van haar opgravingen bij Wierum en Englum. Sommige archeologische vondsten wijzen op het voorkomen van bijzondere rituelen. Op de mogelijke betekenis hiervan zal de spreekster nader ingaan.

Nogmaals Harssens

Het Fort Harssens

Fort Harssens ligt op het schiereilandje Harssens bij de haven van Den Helder. Stichting Stelling vecht voor het behoud van het fort, ook al laat de provincie zich er weinig aan gelegen liggen. Dat het deels op marineterrein ligt maakt het niet makkelijker, want daarmee is het fort niet altijd voor publiek bereikbaar en wat voor bestemming geef je het dan. Volgens de wet van 1961 betreffende monumenten, hoort een fort dat tussen 1850 en 1950 is gebouwd op de monumentenlijst te staan onder het kopje 'nieuw monument' en aangezien Fort Harssens in 1886 gereed was, is het wel degelijk een monument dat voor de toekomst behouden moet blijven.

Het fort komt al voor op de kaarten van Jan Blanken in 1803 waar het als Risban of Waterfort is afgebeeld op de zandplaat Laan.

Hieronder een uitsnede uit een kaart van 1641, waar het gebied de Harsenen op staat. Daar ligt nu het tegenwoordige Harssenseiland. Men denkt dat het woord Harssens afkomstig is van Horsens of Hors dat zandplaat betekent.

In 1813 komt het fort weer even in beeld bij de bouw van de overige forten in Den Helder en in 1865 stelde een commissie voor het opstellen van een kustverdediging voor het fort op Harssens te laten bouwen. Steeds viel de bouw van dit fort buiten de bouwplannen en pas in 1874 kreeg het bouwen van het fort weer de aandacht bij de behandeling van de vestingwet. Deze wet benoemt in het kader van de nieuwe Hollandse waterlinie een aantal gebieden ter verdediging van kwetsbare punten in Nederland, waaronder de Stelling van Den Helder, naast de Gelderse Vallei, stelling Hollands Diep en Volkerak, Stelling Maasmonden en

Haringvliet, de rivierovergangen van IJssel, Waal en Maas, stelling Amsterdam, Zuidwaterlinie en Westerschelde.

De nieuwe aanpak van kustverdediging werd noodzakelijk omdat vanaf 1870 de ontwikkeling van geschut en oorlogsschepen in een stroomversnelling kwamen. Het geschut in de forten werd ondergebracht in pantserkoepels. Tussen 1880 en 1900 werden vier zogeheten pantserforten in Nederland gebouwd, Pampus, Maasland, IJmuiden en Harssens. Het fort op Harssens kreeg een technische installatie die op dat moment tot de modernste ter wereld behoorde. Voor het echter zover was, werden in 1879 peilingen verricht op Harssens onder leiding van majoor H.F. Schalken. Na een bezoek aan andere forten en allerlei fabrieken, bracht de commissie waar Schalken de leiding over had, advies uit aan de minister van oorlog Joseph Reuter. Op 3 februari 1880 gaf Reuter het sein voor de bouw van het fort, bijna geheel conform aan het advies.

De gemetselde onderbouw van het fort was van aardewerk. De twee draaiende pantserkoepels die identiek aan elkaar waren met in de tweedelige dekplaat een mangat, werden met een stoommachine aangedreven. De toren kon evenwel ook handmatig worden bediend, maar daar waren dan wel zes tot acht man voor nodig. De ketel van de toen der tijd heel moderne stoommachine stond in een aparte ruimte en was met de koepels verbonden door een 30 meter lange pijp. De vaste pantserkanonnen bereikten een schootsveld van 60 tot 90 graden en eveneens kreeg het fort een achterlaadkanon. In navolging van Fort Westermond kregen de onderste pantserplaten een granieten bekleding. De koepels werden vervaardigd door de firma Gruson. De bewapening werd via de hydraulische weg bediend, al kon in geval van nood ook dit handmatig worden gedaan. Het hydraulische systeem had een dubbel pompsysteem met twee accumulatoren, waardoor de vuurmonden in de affuiten op en neer konden bewegen. Het laden van de kanonnen ging eveneens via het hydraulische systeem, maar het aanvoeren van de munitie ging door middel van vier kranen.

Het fort bestond uit een hoofdgebouw, contresgalerij verbonden door drie beren, het had een déchargemuur met drie ontlastingsgewelven langs de binnengrachtboord en aan beide zijden van het hoofdgebouw aansluitend een puinmuur. Het heeft een druppelvorm waarbij de punt van de druppel naar zee wijst. Het hoofdgebouw zat aan de zuidzijde. Fort Harssens rustte op 2000 palen van 11 meter lengte. Een deel van

de grond die nodig was om het fort op de juiste hoogte te krijgen, kwam van Fort Dirks Admiraal. Het fort kwam daarmee op 6 meter boven ANP te liggen.

Het metselwerk bestond uit hardgrauwe stenen, de openingen zoals ventilatiegaten en luchtkokers waren van IJsselklinkers en de ramen en deuren waren met dekbogen afgedekt. Draairamen en buitendeuren waren van eikenhout. Gemiddeld werkten er gedurende de periode van 1881 tot en met 1884 zo'n 120 man aan

de bouw van het fort, waarvoor logiesmogelijkheden waren geschapen rond de bouwplaats. De bepantsering en bewegingsinrichting werden in 1882 bij de fabrikant Heidegger-Gruson uit Buckau- Magdeburg betrokken. Op 10 februari 1886 werd het fort officieel overgedragen door ingenieur Pieter Christiaan Willem Mossel aan de Luitenant kolonel Hendrik Willem van Marle, commandant 4de artillerie Den Helder.

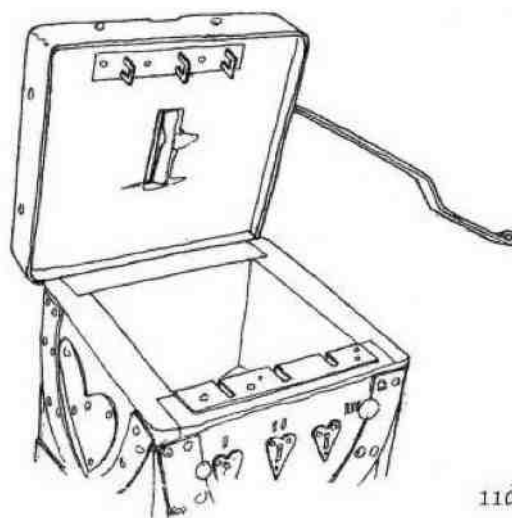
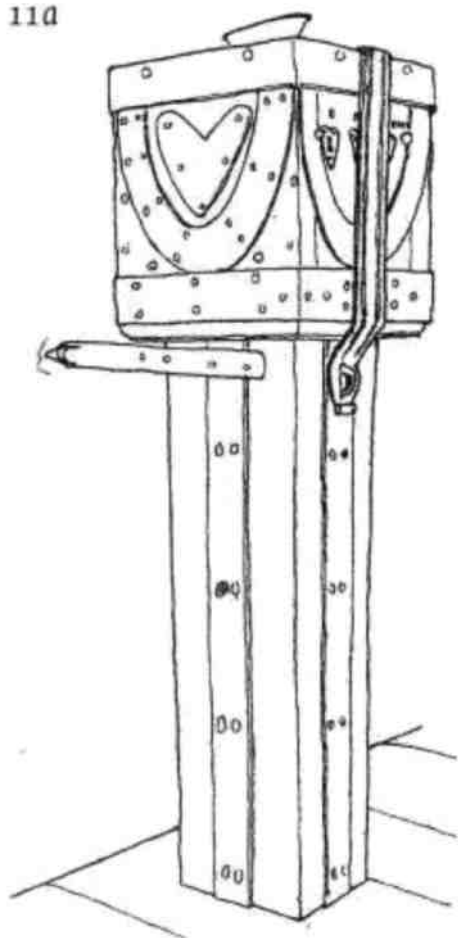
Het offerblok van de kerk van Adorp

door Ben Kwerreveld

Het fenomeen offerblok dateert uit de middeleeuwen. Offerblokken waren opgesteld bij de uitgang en altaren in kerken, zodat mensen hun giften daar in konden doen. Ze verloren hun functie na de Reformatie omdat men toen overging tot collecteren bij geregelde kerkdiensten. Bovendien bepaalden de synodes dat de offerblokken moesten worden opgeruimd, omdat ze een herinnering vormden aan het oude geloof. Deze verordening werd inderdaad uitgevoerd, met uitzondering van de gewesten Groningen en Drenthe. Hier kregen

de offerblokken een nieuwe functie als bewaarplaats van collectegeld bestemd voor kerkvoogdij en diaconie. De nog bestaande offerblokken zijn inmiddels, op enkele na, uit de tijd van na de Reformatie. Meestal is de onderkant van de offerblokken ingegraven in de kerkvloer om diefstal te voorkomen of in ieder geval te bemoeilijken. De blokken hebben meestal meer dan één slot, hetgeen er op wijst dat meer dan één ambtsdrager aanwezig moest zijn om het blok te kunnen openen. Ze werden in de regel bij of in de buurt van de kansel opgesteld.

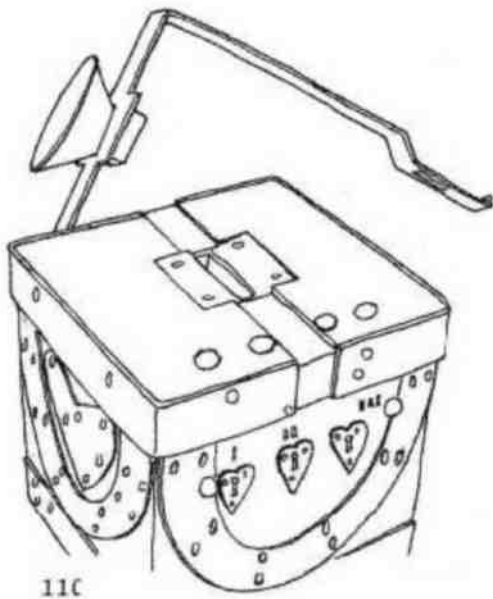
11a

Het offerblok van Adorp werd na jaren van afwezigheid, waarin het was opgeborgen op zolder, tijdens de restauratie herplaatst onder de kansel. Wellicht vond de verwijdering plaats in 1905, toen de vloer werd vernieuwd.

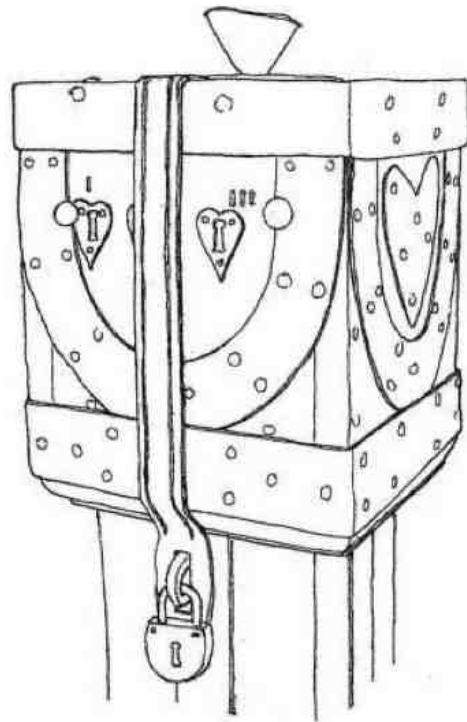
Het offerblok bestaat uit een massieve poot en een bak die rondom het bovenste deel van de poot is getimmerd. De poot vormt zo de bodem van de bak. Het geheel is met veel ijzerwerk beslagen, waarmee de kluisfunctie wordt benadrukt. Bepaalde onderdelen hebben symbolische betekenis. Zo duiden de hartvormige elementen op de barmhartigheid. Het deksel van

het blok wordt afgesloten met een scharnierende beugel waarin een geelkoperen geldtrechter is verwerkt en die kan worden vastgezet met een hangslot. Daarnaast dienen drie ingebouwde sloten aan de voorkant voor aanvullende beveiliging van de inhoud. Boven de drie hartvormige sleutelplaten zijn de Romeinse cijfers I, II en III ingekerfd. Deze nummering correspondeert met die van de bijbehorende sleutels. Het afsluiten van het blok met vier verschillende sloten kan in principe inhouden dat vier ambtsdragers, met ieder een sleutel, moesten aantreden om de inhoud ervan te kunnen lichten. De ornamentale uitmonstering van

het blok komt op tekening beter tot haar recht dan in de werkelijkheid. Dit is te wijten aan de negen tiende-eeuwse overschildering met bruine verf, die de uitstraling van het ijzerwerk te niet doet. Elders in de provin-

cie Groningen zijn wel voorbeelden te vinden waarop het zwart geverfde ijzer mooi contrasteert met bruin getint of overschilderd hout. Het offerblok te Adorp komt sterk overeen met dat in de kerk van Dorkwerd. Beide blokken zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit dezelfde werkplaats.

De tekst is gebaseerd op het artikel "het metaalwerk in de hervormde kerk van Adorp", door K.T. Meindersma, eerder verschenen in het blad van de Stichting Oude Groninger Kerken (17e jaargang nummer 4 – december 2000)

Harssensbosch te koop

Dit mooie schilderijtje is door Ben Kwerreveld op de kop getikt voor de Historisch Kring. Het zou zeker mooi staan in de woonkamer van het boerderijtje, maar Het Gronings Landschap heeft nog niet toegehapt. Vandaar dat het nu te koop wordt aangeboden onder onze leden. Voor € 100 is het van u!

Van Hunze naar Selwerderdiepje

door Reina de Lange

Hoe de rivier de Hunze kon versmallen tot het Selwerderdiepje

In de eerste editie van DIEPGANG wordt een oplossing aangedragen voor het raadsel hoe een rivier als de Hunze kon versmallen tot een brede sloot, iets wat het als Selwerderdiepje nu in feite is. Die oplossing zou dan zijn het met enige regelmaat binnen laten van zeewater in de oude Hunzelooop. Echter, dit is een onwaarschijnlijke oplossing. De veronderstelling is ten eerste dat de Hunzebedding na de afsnijding leeg zou hebben gestaan. Nu is watertoevoer aan de ene zijde dan wel geblokkeerd, te weten de aanvoer van zeewater, maar de aanvoer van zoet water is gewoon doorgegaan. Immers de Hunze voerde niet alleen zeewater aan maar ook regenwater af. Het is na de afsnijding gewoon blijven regenen en dit deel van de Hunze is daarnaast opgenomen in een geheel stelsel van watergangen die op een andere manier (door middel van een zijl in plaats van open verbinding) afwaterde op zee via het Reitdiep. Ten tweede wordt er van uitgegaan dat dicht- en opslibbing alleen kan plaatsvinden met zeewater. Dat is niet juist. Ook gewoon (dus zoet binnendijks) water bevat slibdeeltjes. Ten derde wordt onderschat hoe lang het duurt voordat in zeewater vervoerd fijn slib kleilagen kan vormen. Opslibbing duurt bij kwelders bij twee maal eb en vloed per etmaal al vele jaren. Landaanwinning aan de Groninger kust is altijd een kwestie geweest van verder vooruit kijken dan de generatie die er aan begon. Die tijdspanne geeft al aan dat het geen zoden aan de dijk zet als je zo nu en dan zeewater zou toelaten. En ten vierde: zout water is niet bevorderlijk voor de staat van de landerijen en de gewassen. Ook om die reden heeft men nooit zelf moedwillig zeewater toegelaten, ook niet om het tijdelijk te bergen – zelfs niet wanneer het water bij de stad opstuwde. Die keren dat in die omstandigheden het zeewater toch binnenkwam, was het overmacht: dijkdoorbraken met overstromingen en de bijbehorende ellende. Het inlands komen van zeewater had bovendien aantoonbaar nadelige gevolgen voor de landerijen en de boerderijen. Dit is concreet terug te vinden in de koop- en huurprijzen. Men wilde eenvoudigweg geen zeewater binnen hebben en men deed er alles aan om het buiten te houden, niet alleen in ons gebied maar in heel Nederland.

Hoe de kon Hunze dan wel versmallen tot formaat brede sloot? Voor het neerslaan van sediment is rust in het water nodig, iets dat tot stand kan worden gebracht

door waterplanten. Riet is een plant die al snel ergens in het water kan groeien, zelfs wanneer dat nog niet helemaal zoet is. Riet is in staat om met z'n wortels de grond goed vast te houden en tussen de stengels komt het water genoeg tot rust om sediment te laten neerslaan, waardoor het één van de belangrijkste planten is in het verlandingsproces van watergangen en waterplassen zoals meren. Op de foto in de vorige DIEPGANG is overigens fraai te zien hoe deze plant bezit neemt van het Selwerderdiepje. Het groeit er al tot in het midden. In het geval men besluit om de natuur zijn gang te laten gaan, zal men vanaf een punt met uitzicht over het Selwerderdiepje, zoals in Adorp vanaf de zijde van de Zuiderstraat, goed de ontwikkeling van water naar land kunnen volgen. De natuur zijn gang laten gaan, wil zeggen het water niet meer schonen (riet en andere waterplanten verwijderen) en baggeren. Hoe het baggeren van het Selwerderdiepje in het verleden ging toen er nog geen graafmachines waren om deze klus te klaren, is te zien op een foto in het Nieuwsblad van het Noorden van 10 april 1934.

De verdwijning van de Hunze en de strijd met het slib

door Ben Westerink

De bewoners van de kwelders langs de Waddenkust hebben veel strijd gevoerd met de zee. Eeuwenlang bedreigden stormvloed en hun woonheuvels, kaden en dijken. Pas in de loop van de negentiende eeuw werd de zee met behulp van stevige dijken bedwongen. Maar de Groningers en Friezen hebben niet alleen een gevecht geleverd met de zee, ook het vele slib dat het kleiland binnenstroomt bleek een geduchte tegenstander.

De gestage aanvoer van slib heeft de kustbewoners aanvankelijk veel voordeel gebracht. Slib is immers de drijvende kracht bij het ontstaan van kwelders waaruit zich nieuwe, vruchtbare kleigronden vormen die door de wierdebewoners gretig in cultuur werden genomen. Maar in latere tijden, toen de dijken waren gelegd, bracht de aanvoer van slib de bewoners in grote problemen. Tweemaal daags drong het slib, op de vloedstroom, diep het kleiland binnen. Een deel van het slib bleef daar achter en bezonk waardoor zijlen en waterlopen verstopt raakten.

De oorsprong van het slib

Waar komt toch al dat slib vandaan? Microscopisch onderzoek van slibdeeltjes laat zien dat deze uit zeer fijn gesteente bestaan. Slib is het allerkleinste erosiemateriaal van de Midden-Europese gebergten. Gesteente dat is omgezet tot kleimineralen waardoor het in staat is om metaalionen als kalium en ijzer af te geven. De slibdeeltjes worden – al zwevend in het water – door de Rijn en de Maas naar de Noordzee gevoerd. Met de overheersende zuidnoord-stroming van de Noordzee

komt dit zwevende materiaal tenslotte in de Waddenzee terecht. Organismen zoals zeepieren en kokkels eten de slibdeeltjes daar op. In hun maag-darmkanaal worden ze bedekt met slijmproppen en vervolgens poepen de zeediertjes de slibdeeltjes weer uit. De deeltjes verkleven met elkaar en beginnen nu onder rustige omstandigheden – in de luwte van de Waddeneilanden – te bezinken. Deze verkleefde massa is wat we “slib” noemen. Het vormt, samen met een kleine zandfractie, het basismateriaal voor de zeekleigronden. Ziedaar de oorsprong van ons veelgeroemde, eeuwenoude cultuurlandschap: het is uitgeoept door miljarden wurmen en schelpdieren!

Als het bezonken slib met zuurstof is verzadigd spreken we van gerijpte zeeklei. Doordat de klei zowel organische (de slijmproppen) als anorganische (het gesteente, dat metaalionen kan afgeven) componenten bevat, vormt het een zeer vruchtbare bodem.

De aanvoer van slib gaat nog altijd door. De belangrijkste reden waarom men gasboringen onder de Wadden heeft toegestaan, is de verwachting dat de aanvoer van slib de bodemdaling snel zal compenseren.

De vele zijlen of afwateringssluizen die het overtollig regenwater op de Waddenzee loosden waren zeer gevoelig voor de aanvoer van slib. Het materiaal hoopte zich op in de geul vóór de sluisdeuren met als gevolg dat de zijlen “dichtsloegen” en moesten worden uitgebaggerd of verlegd. Ook hedentendage is dit nog het geval. Het voortdurend uitbaggeren van het haventje van Noordpolderzijl is daar een voorbeeld van.

De stad Groningen en het slib

Ook de stad Groningen had met de aanvoer van slib te maken. Enorme hoeveelheden slibhoudend brak zeewater moeten zowel aan de westzijde als de oostzijde de stad hebben gepasseerd. De beddingen van de Hunze en de Drentse Aa getuigen daarvan. Tot nabij het Zuidlaardermeer is de oude Hunzebedding met zeeklei omgeven. Tenminste tot in de 13e eeuw werd tot ver voorbij de stad Groningen zeeklei afgezet. Toen in 1993 nabij Westerbroek een meander van de Hunze werd uitgegraven, kwamen onder meters dikke lagen zeeklei (Afb. 1) kogelpotscherven, turven en baksteen te voorschijn. Aan de andere kant van de Hondsrug – in het dal van de Drentse Aa – geldt hetzelfde verhaal. Toen in 2004 nabij het Frieseveen een dichtgeslibde loop van de Aa werd opengelegd, waren in de dikke kleilaag veel 13e eeuwse kogelpotscherven te vinden. Zelfs in Drenthe kwam de zeeklei terecht. Uit recent archeolo-

Afb. 1

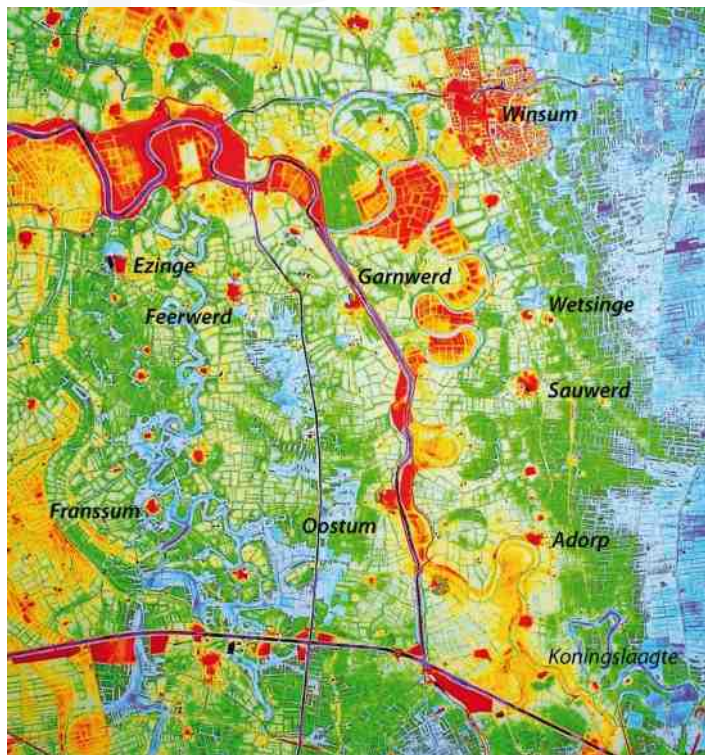
Bij het uitgraven van een dichtgeslibde Hunzemeander in de buurt van Westerbroek kwam een dikke laag zeeklei te voorschijn. De klei was zichtbaar in de late middeleeuwen afgezet want er werden bakstenen en turven in aangetroffen.

gisch onderzoek is gebleken dat de veenterpen in de Eeldermeden in de 13e eeuw door zeewater werden overspoeld en met een kleilaagje bedekt.

De stad Groningen leerde leven met het zeewater. Bij stormvloed zetten de stadjes eenvoudigweg de Spilsluizen open, waardoor het brakke water de stad kon passeren en richting Onnerpolder werd gestuwd. De hooilanden van Onnen werden in de 19e eeuw nog regelmatig met brakwater overspoeld. In het Zuidlaardermeer kon men in die jaren zoutwater vis vangen. Berend Botje moet inderdaad uit Zuidlaren zijn gekomen. Pas toen het Rietdiep - in 1877 - bij Zoutkamp werd afgesloten, durfden de Onnenaren een haventje te graven dat hun dorp met de Hunze verbond.

Het Reitdiep en het slib

Zoals in DIEPGANG 1 al is beschreven, werd in de loop van de 12e eeuw het Reitdiep bedijkt. Het Diep werd omgeven door een uitgebreid stelsel van dijken dat reikte van de stad Groningen tot aan de Lauwerszee. Nabij Zoutkamp werden deze dijken verbonden met de Ommelander zeedijk. De dijken werden zeer ruim langs het kronkelende Reitdiep gelegd. Doordat het Diep een open verbinding met de zee behield, kon het slib ongehinderd binnenstromen.

Afb. 2

Hoogtekaart van het Reitdiepgebied. De hoog opgeslibde gronden tegen de oude dijken van het Reitdiep zijn goed herkenbaar aan de oranje tot rode kleuren. De oude rivier is tussen het oranje-rood als een groen slingertje te zien. Bij Adorp is weinig meer over van de rivier. In de Koningsslaagte is het beeld geheel anders; hier heeft geen opslibbing plaatsgevonden en is de oude bedding (blauw) goed bewaard gebleven.

Binnen de ruime dijken werd dit slib in een soort trechter gevangen. Het gevolg was dat het buitendijkse

land hoog tegen de dijk opslibde. Op de hoogtekaart (Afb. 2 en de foto op de voorplaat) wordt het hoogteverschil tussen het bedijkte en onbedijkte land fraai door de orangerode kleuren zichtbaar gemaakt.

Uiteindelijk werd het Reitdiep als vaarweg het slachtoffer van de opslibbing. De oude rivier werd steeds ondieper; de scheepvaart werd er zeer door gehinderd. Met speciale slibzuigers probeerde men de diepgang te verbeteren, maar er was geen houden aan. Omstreeks 1850 voldeed het Diep niet meer aan de eisen van de moderne scheepvaart. De zeilvaart met houten schepen ging hard achteruit en de moderne ijzeren schepen waren te groot om de stad te kunnen bereiken. In 1856 deed de "Elisabeth Helena" er liefst 34 dagen over om de zee te bereiken. In datzelfde jaar namen de Staten het besluit om het Reitdiep als commerciële vaarroute op te geven en het Eemskanaal te laten graven.

Afb. 3

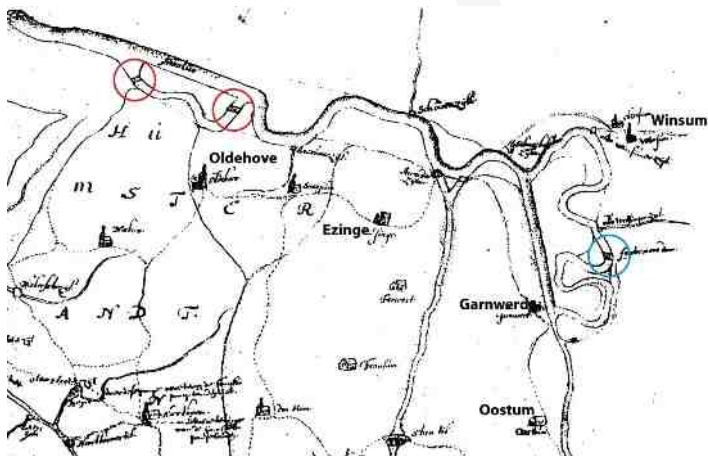
Het Reitdiep werd in 1877 bij Zoutkamp afgedamd. Op deze kaart is goed te zien dat de buitendijkse geul van het Reitdiep (die zeer breed was) al in 1907 was versmald door opslibbing.

Ook na de afdamming van het Reitdiep in 1877 bij Zoutkamp bleef de aanvoer van slib de waterstaat van het Reitdiep hinderen. De buitengeul van het Diep in de Lauwerszee versmalde in snel tempo als gevolg van de opslibbing tegen de sluisdeuren. Op de topografische kaart van 1907 (zie Afb. 3) is de versmalling al goed zichtbaar. De afwatering van het Reitdiep stagneerde en wateroverlast in het binnenland was het gevolg. De aanleg van een gemaal bij Electra werd toen onvermijdelijk. Het Reitdiep is nog altijd een zeer ondiepe rivier, alleen de middengeul is bevaarbaar.

Creatief met slib

De kustbewoners bleken een creatief volk. De waterstaatgeschiedenis van het noorden is indrukwekkend.

Al voor het jaar 1000 werden – door onbedijkt land ! - kanalen gegraven om de dichtslibbende riviertjes als de Fivel, Hunze en Paessens te ontlasten. Het Damsterdiep, het Winsumerdiep en het Dokkumer Grootdiep zijn het resultaat van deze ingrepen. Vanaf de 13e of 14e eeuw begon men de vele meanders van de Hunze één voor één af te snijden. De afgesneden bochten liet men vervolgens verlanden door er met opzet slibrijk zeewater naar toe te leiden. Voorbeelden hiervan van zijn bocht bij Oldehove (de Swalve), het uitgebreide stelsel van meanders tussen Garnwerd, Wetsinge en Sauwerd (de Kromme Raken), de bocht van Heksum

Afb. 4
Een oude 17e eeuwse kaart waarop de dammen in de afgesneden bocht van de Swalve met rode cirkels en de dam in de bocht bij Wetsinge (de Kromme Raken) met een blauwe cirkel zijn weergegeven. Zie Afb. 5 voor de juiste locatie van de dam bij Wetsinge.

behielden de bochten open einden en legde men een dam in het midden van de afsnijding. Op deze wijze verdween de metersdiepe en gevaarlijke Swalvebocht – die het dorp Oldehove met overstroming bedreigde – vrijwel volledig uit het landschap. Ook de meanders bij Wetsinge werden met deze methode met slib gevuld door de aanleg van de "Frotega's dam" even ten zuiden van Wetsinge (zie Afb. 4 en 5). Doordat de aanpalende

Afb. 5
Op deze kaart van 1909 is de Froterma's dam (zie pijl) nog aanwezig en maakt deel uit van een lokale weg. In het huidige landschap zijn de dam en de weg verdwenen.

Afb. 6
Hunzemeander ten westen van Wetsinge. De boerderij is gebouwd op hoog opgeslibd kwelderland. De boerderij is op de hoogtekartaar op de voorpagina met een ster aangegeven.

en de reeds genoemde Hunzebocht bij Westerbroek. Om het slib snel in de afgesneden meanders te krijgen

bewoners klaagden over het wateroverlast, is het opslibbingsproces daar voortijdig stop gezet. Dit verklaart waarom de brede Hunzemanders hier goed zichtbaar bewaard zijn gebleven (Afb. 6 en 7). De res-

terende waterloop tussen Garnwerd en Sauwerd werd het Oude Diepje genoemd. De bocht bij Hekkum verdween echter wel volledig uit het landschap.

De Hunze versmald tot Selwerderdiep.

In dit perspectief is het zeer aannemelijk dat de afgesneden Hunzebedding bij Adorp eveneens met opzet is verdwenen. Deze oude bedding – die reeds in de 14e eeuw werd afgesneden – vormde bovendien een welkom “waterbergingsgebied” bij stormvloed. Door het rechte trekken van het Reitdiep kreeg de stad immers steeds vaker met vloedwater te maken. De hoogtekartaat van Afb. 2 laat zien dat van de oude, zeer brede Hun-

zebedding bij Adorp niets meer over is. Van de rivier rest slechts het Selwerderdiepje, een paar meter brede sloot. Zeer opvallend is het contrast met de Koningslaagte. Omdat de meanders daar onbedijkt lagen, liet men hier geen slibrijk zeewater toe. De oorspronkelijke 30 - 50 m brede bedding is daardoor perfect bewaard gebleven. De loop van de rivier tekent zich donkerblauw af op de hoogtekartaat.

Concluderend: de bewoners hebben het lot van de oude Hunze volledig zelf bepaald. Het slib was hun gereedschap. Opmerkelijk is dat ze bij Oldehove, Wetsinge, Hekkum, Adorp en in de Koningslaagte steeds voor een andere oplossing hebben gekozen!

Afb. 7

Oude meander, gefotografeerd vanaf de weg Winsum-Garnwerd in de richting van Wetsinge.

Reactie op de ingezonden brief van Reina de Lange

Reina de Lange veronderstelt in haar ingezonden brief (pag 6) dat de oude bochten van het Reitdiep (of Hunze) door verlanding als gevolg van de aanvoer van slib uit het binnenland of door de groei van riet zouden zijn verdwenen of versmald. Slib uit het binnenland leidt tot afzetting van beekklei en verlanding door plantengroei is de basis voor veenvorming. De oude beddingen van het Reitdiep zijn echter niet met veen of beekklei opgevuld, maar met zware zeeklei. Een blik op de Bodemkaart of in een vers geschoonde sloot maakt dit duidelijk. Reina gaat in haar reactie voorbij aan de ingrijpende effecten van de toestroom van brak zeewater en de daarmee samenhangende slibaanvoer voor de stad Groningen en directe omgeving. Tot in de 19e eeuw zijn deze aantoonbaar (zie het bovenstaande artikel).

Opmerkelijk is dat Reina geen onderscheid maakt tussen de verlanding vòór en na het verdwijnen van de eb- en vloedbeweging op het Reitdiep. Toen de rivier bij Zoutkamp werd afgesloten, stopte de aanvoer van vers slib. De bedding van de rivier bij Adorp, ooit breder dan 100 meter, was inmiddels gekrompen tot een paar meter. In het zoete water groeit een grote diversiteit aan waterplanten en zoals iedere zwetsloot moest ook het Selwerderdiepje regelmatig geschoond worden. Riet speelt bij de verlanding van het Diepje overigens geen hoofdrol. De waterplanten in het Selwerderdiep getoond in DIEPGANG 1 betreffen geen riet maar holpijp. De belangrijkste verlander van het Selwerderdiepje – getoond op de krantenfoto – zal echter de (helaas verdwenen) krabbescheer of “aolstiekel” geweest zijn. Ben Westerink.

Oud Nieuws

Nederlands Dagblad d.d. 29-5-1971

Geslaagd voor het preaparatorexamen in de classis Groningen: kanad. N. Nap, Provincialeweg 16 te Sauwerd.

Leeuwarder Courant d.d. 26-05-1882

Regtzaken.

Daarna werd het arrest uitgesproken tegen D.G.B., 20 jaren, landbouwer, wonende te Harssens, gem. Adorp, strekkende tot bevestiging van het door de Regtbank te Groningen tegen hem gewezen vonnis, waarbij hij schuldig verklaard is aan 2 wanbedrijven van moedwillige mishandeling, omdat hij in den nacht van 21 op 22 Jan., in den doorreed bij den kastelein Slierma te Adorp, Jantje v. D. tegen het hoofd geslagen en daarna op den straatweg hare zuster Griet v. D. bij de keel heeft gegrepen, - en veroordeeld is tot 21 dagen celstraf en twee boeten van f8; zulks evenwel met uitzondering der opgelegde hoofdstraf, welke het Hof op 15 dagen celstraf bepaalde.

Vervolgens werd het arrest uitgesproken tegen K.H., 30 jaren, en D.G.B., 20 jaren, beiden landbouwers te Harssens, gem. Adorp, waarbij in zijn geheel werd bevestigd het tegen hen door den Regtbank te Groningen gewezen vonnis, waarbij zij zijn schuldig verklaard aan belediging met woorden, bedienende beambten in de uitoefening hunner functie aangedaan, en veroordeeld ieder tot f 51 boete.

Nieuwsblad van het Noorden d.d. 4-6-1940

Wierumerschouw. Naar wij vernemen is de boerderij van wijlen de heer Lont, de oude pastorie te Wierum, onderhands verkocht aan den heer J. Boer te Adorp.

Nieuwsblad van het Noorden d.d. 7-9-1933

Nieuwsblad van het Noorden d.d. 2-7-1957

Aan de nieuw gebouwde o.l.s. te Wetsinge/Sauwerd, wordt ingaande 1 september a.s., gevraagd een tijdelijke onderwijzeres, tevens bevoegd tot het geven van onderwijs in vak k. Vaste aanstelling is niet uitgesloten. Sollicitaties binnen acht dagen na verschijning van dit blad aan de burgemeester te Sauwerd.

Telegraaf d.d. 12-9-1920

Treinongeluk bij Sauwerd. Vier wagons ontspoord. Geen persoonlijke ongelukken. (van onzen correspondent). Zoutkamp, 11 september. Heden ontspoorde bij Sauwerd op de lijn Groningen – Roodeschou, een locomotief met vier wagons, die allen op den kant liggen. Het achterste deel van den trein bleef in het spoor. Persoonlijke ongelukken kwamen niet voor.

Nieuwsblad van het Noorden d.d. 21-12-1916

Sauwerd 20 december. De gemeenteraad van Adorp vergaderde hedenmorgen in het gemeentehuis alhier. Wegens ziekte was de heer Boer afwezig.

De verordening der tolgeden werd opnieuw vastgesteld. De vergunning om tol te Wierumerschouw te mogen heffen, vervalt 't volgend jaar. Er zal opnieuw vergunning worden aangevraagd.

Wanneer de demobilisatie afgekondigd wordt, is daar ook eene verordening voor noodig. Ook die werd heden vastgesteld. De vergunningslokalen zullen dien dag gesloten zijn.

Nieuwsblad van het Noorden d.d. 31-1-1930

Tips

Annet Nieuwhof, de inleidster op 18 december, heeft enkele **boeken** geschreven over Wierum en Englum. De eerste is "De leegte wier van Englum: archeologisch onderzoek in het Reitdiepgebied", het andere "De wierde Wierum (provincie Groningen): een archeologisch steilkantonderzoek". Van dit laatste boek is via www.academia.nl een PDF beschikbaar.

Archiefcommissie

Het archief van de Historische Kring Ubbega (HKU) bevindt zich in een kamer in de praktijkruimte van huisarts Gussenhoven. We verzamelen historische zaken, die te maken hebben met de voormalige gemeente Adorp. Elke donderdagavond van 20.00 tot 22.00 uur (behalve in vakanties) zijn er één of meer archiefcommissieleden aanwezig om het archief bij te werken en te ontsluiten. Dan staan wij u graag te woord om over het verleden te praten of om historisch materiaal van u in ontvangst te nemen.

Onlangs zijn we in het bezit gekomen van alle plakboeken met krantenartikelen van Albert Wester. Nu kan iedereen de plakboeken inzien. Via een lijst met alle titels van de artikelen kan gemakkelijk thuis gezocht worden naar een bepaald artikel. (ruim 2600 titels) Op de website van de HKU kunt de lijst "krantenartikelen" vinden. Typ Shift F in en een trefwoord en u vindt het gezochte artikel gemakkelijk. In de archiefruimte kunt u het artikel inzien en kopiëren.

Het Groninger Museum presenteert van 21 september 2013 tot en met 9 februari 2014 de tentoonstelling "**Het verdronken land is vruchtbaar**". De tentoonstelling is een grensoverschrijdende reis door het archeologisch verleden van de noordelijke provincies die teruggaat naar meer dan 12.000 jaar geleden toen men nog kon lopen van de Hondsrug tot aan de Doggersbank, die

In de archiefruimte staan nu vier kasten van HKU. Twee kasten met hangmappen en twee kasten met archiefdozen. De meeste ruimte wordt in beslag genomen door materiaal, verzameld door Jan Koop. Hier hebben we al goed gebruik van kunnen maken. In map 51 van Jan Koop hebben we een kopie gevonden van een akte van 1398 met de eerste vermelding van Verhildersum. Hiermee is de originele akte opgespoord en deze is tentoongesteld op de expositie afgelopen zomer over de bewoners van de borg Verhildersum.

Op de website www.ubbega.nl vindt u ook de inventarislijst met een globale aanduiding van al het materiaal dat we tot nu toe verzameld hebben. Deze lijst moet nog met trefwoorden verfijnd worden. Daar zijn we druk mee bezig op de donderdagavonden. Kom gerust langs en praat met ons over de geschiedenis van de oude gemeente Adorp of met elkaar. Meestal is er koffie. De archiefcommissie bestaat uit: Harm Nonden, Hannes Companjen en Roelof Bruins.

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com
Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774PL Adorp, kwerrod@gmail.com
Ben Westerink, Zuiderstraat 5, 9774PL Adorp, b.h.c.westerink@rug.nl

Contactadressen Historische Kring Ubbega

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris)
Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774 PL Adorp, kwerrod@gmail.com
(penningmeester / ledenadministratie)

Website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt € 12,50 per jaar (meer mag natuurlijk altijd) en kan alleen door automatische incasso worden voldaan.

Overname uit deze uitgave is toegestaan met bronvermelding.